

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.214-226
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 214-226
Alınış /Receieved:19.03.2019 Kabul/Accepted: 29.08.2019 Online Yayın/ Online Published: 29.08.2019

KAYNAK GÖSTER: ARSLAN, C . (2019). Vergi Perspektifinden Ermeni Meselesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 214-226

VERGİ PERSPEKTİFİNDEN ERMENİ MESELESİ

Cem Barlas Arslan¹

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan milletler, çöküş döneminde isyan ederek bağımsızlıklarını kazanmıştır. Ayrılık süreci en sorunlu olan millet ise Ermeniler olmuştur. 1780 yılında bir vergi isyanı ile başlayan ve giderek siyasallaşan süreç, 1915 yılında tehcir kararı ile sonlanmıştır. Ancak, Ermeni meselesi tehcir kararının üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, sözde soykırım iddialarıyla gündemde tutulmaktadır. Tarihi gerçeklerden uzak bu iddialar her daim Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı diplomatik bir koz olarak kullanılmaktadır.

Ermeni meselesi siyasi bir meseledir. Ne var ki birçok siyasi meselenin temelinde olduğu gibi bu olayda da vergilendirme yetkisine karşı direniş gösterme durumu söz konusu olmuştur. Keza, bu çalışma ile tarihçilerin her aşamasına ışık tuttuğu Ermeni meselesine vergi perspektifinden bakmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Vergi Grevi, Vergi İsyanı, Vergilendirme Yetkisi, 1780 Zeytin İsyanı

THE ARMENIAN MATTER FROM THE PERSPECTIVE OF TAX

ABSTRACT

The nations under the sovereignty of the Ottoman Empire rebelled during the collapse and gained their independence. The separation process is the most problematic nation has been Armenians. The process, which started with a tax revolt in 1780 and became increasingly politicized, ended with the decision of deportation in 1915. However, the Armenian matter has been on the agenda with the so-called genocide allegations, even though more than a century has passed since the deportation decision. Historic these claims are far from the truth as a diplomatic trump card is used at all times against the Republic of Turkey.

The Armenian matter is a political matter. So what as in the case of many political matters, there has been a case of resistance against taxation. Likewise, this study aims to look at the Armenian matter that sheds light on every stage of historians from a tax perspective.

¹ Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk Anabilim Dalı, barlasarslan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0635-602X

Key Words: *Armenian Matter, Tax Strike, Tax Revolt, Taxation Authority, 1780 Zeytun Revolt*

1. GİRİŞ

İbn-i Haldun'un ifade ettiği gibi "Devletler de tıpkı insanlar gibi doğar, büyür, yaşlanır ve ölürler". Özellikle imparatorluklar, bu ifadeye daha uygun düşmektedir.

Tarihte var olmuş büyük imparatorluklardan olan Osmanlı İmparatorluğu da 622 yıl hüküm sürdükten sonra yıkılmıştır. Çok milletli bir yapıya sahip İmparatorluk coğrafyasında, 19. yüzyılda bozulan devlet sistemi ve otoritesi, beraberinde isyan ve ayrılıkları getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk isyan eden 1804 yılında Sırlar, ilk olarak bağımsızlığını kazanan ise 1829 yılında Yunanistan olmuştur. Sırlar ile başlayan bölünme, diğer milletlere de sirayet etmiş ve ayrılıkçı hareketler İmparatorluğun son yüzyılında artmıştır.

Osmanlı egemenliğine karşı isyan eden milletler içinde, en sancılı süreç Ermeniler ile yaşanmıştır. Yüzyıllarca sadık millet olarak kabul edilen Ermeniler; milliyetçilik akımlarının etkisi, yabancı devletlerin kışkırtması ve Ermeni kilisesinin yoğun faaliyetleri ile defalarca otoriteye karşı isyan etmişlerdir. Süregelen durum, Ermeniler ile ilgili olarak 1915 yılında zorunlu bir tehcir kararı verilmesine neden olmuştur.

Tehcir kararı öncesinde yaşanan isyanlar, tehcir kararı ve tehcirin uygulaması sırasında Ermenilerden hayatlarını kaybedenlerin olması, günümüzde de devam eden tartışmaları ve asılsız iddiaları beraberinde getirmiştir. Tarihi belgelerin net bir biçimde ortaya koymasına rağmen Ermenilere, sözde soykırım uygulandığına ilişkin bir algı oluşturmak ve bu yolla Türkiye Cumhuriyeti ve Türk tarihi üzerinde baskı yaratmak için maalesef yüz yılı aşkın bir süredir faaliyetler devam etmektedir.

Ermeni meselesi etnik temelli ve siyasi bir meseledir. Bununla birlikte, devlet otoritesine bir başkaldırı aracı olarak vergi ödememe eğilimi Ermenilerde de görülmüştür. Ermenilerin Osmanlı egemenliğine girdiği 1515 yılından itibaren ufak çapta hadiseler yaşanmakla birlikte, ilk büyük ve uzun süreli isyanları, 1780 yılında Zeytun'da gerçekleşen vergi isyanı olarak dikkat çekmektedir (belirtmek gerekir ki bu isyan, siyasi ve etnik niteliği olmayan bir isyandır). Sonraki süreçte, vergiye karşı gösterilen direnç, siyasi ve etnik isyanlarla birleşmiş ve tamamıyla silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Nitekim tehcir kararına kadar ki her isyan hareketinde vergi vermeme eğilimi görülmektedir. Yabancı devletler ise Ermeni meselesine yönelik olarak vergi konusunu her daim gündemde tutmuşlardır.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ERMENİ MESELESİ

Osmanlı İmparatorluğu, milliyetçi akımlardan dolayı dağılan tek imparatorluk olmayıp; ancak dönemin diğer imparatorluklarının hiçbirisinde

milliyetçi akımlar Osmanlı'da olduğu gibi aktif ve silahlı eylemlere dönüşmemiştir (Ortaylı, 2012: 13). Hatta imparatorluklar dağılırken, Osmanlı'da olduğu gibi diasporalar ve ihtilal komiteleri oluşmamıştır (Ortaylı, 2012: 13).

Osmanlı İmparatorluğu kozmopolit bir yapıya sahip; çok milletli, çok dinli ve dolayısıyla çok kültürlü bir devlet olarak hüküm sürmüştür. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu da bozulan siyasi ve mali sisteminin etkisiyle zayıflamış ve bütünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Durumun bir neticesi olarak, İmparatorluğa karşı ilk isyan eden Sırp, ilk olarak bağımsızlığını kazanan millet ise Yunanistan olmuştur. Bu gelişmelerden sonra Osmanlı topraklarında bulunan milletler teker teker isyan etmiş, bağımsızlıklarını kazanmışlar ya da ayrılıkçı hareketlere girişmişlerdir. Süreç içinde yaşananlar ele alındığında belki de en sancılı olan ve hatta günümüzde de sık sık sözde soykırım iddiaları ile gündeme getirilmek istenen husus; Ermeni meselesi, isyanlar ve tehirdir.

Ermeniler sorunsuz bir şekilde uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşamışlardır. Fakat 19. yüzyıldan itibaren Ermeni meselesinin siyasi bir boyut kazanmasıyla, Ermeni nüfusu da tartışılır duruma gelmiş ve farklı rakamlar ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Batı kaynakları, Ermeni kaynakları ve Osmanlı kaynakları farklılık göstermekte olup Ermeni kaynakları, Ermeni nüfusunu 2.560.000'e kadar çıkarmaktadır (Özçelik, 2001: 44). Osmanlı resmi nüfus sayımlarına göre ise toplam Ermeni nüfusu 1885 yılında yaklaşık olarak 1.100.000, 1914 yılında ise 1.230.007 olarak belirtilmiştir (Behar, 1996: 46). Rakamsal farklılıkların temelinde ise sözde soykırım iddialarını güçlendirme amacı yatmaktadır.

2.1. İsyânların Nedenleri

Tarihte Ermeni toplumunu Osmanlı'ya karşı kıskırtan ilk devlet Rusya olmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma arzusu Ermeniler üzerindeki faaliyetlerini artırmış, böylece Ermeniler 1769-1774 Osmanlı-Rus savaşında Rusya'nın yanında tavrı almışlardır (Kocabaş, 1987: 24). Ermeni meselesinin diplomatik ve siyasi bir nitelik kazanması ise 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ve ardından 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile başlamıştır. Konuyla doğrudan ilgili olan, Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi, daha sonra Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine önemli bir değişiklik olmadan intisap ettirilmiştir. İlgili madde; "*Doğuda Rus askerinin istilasını altında bulunup Osmanlı Devleti'ne iadesi gereken yerlerin tahliyesi oralarda iki devlet arasındaki iyi münasebetlere zarar getiren karışıklıklara meydan verebileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin oturduğu eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahatı vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkeslere karşı emniyetlerini sağlamayı taahhüt eder.*" biçimindedir (Çelik, 2015). Bu süreçten sonra, Ermeni meselesi bir dış politika malzemesi haline gelmiş ve uluslararası ilişkilerde sürekli gündemde tutulmaya başlamıştır (Boray, 2011: 226).

Tebaa-i Sadıka (sadık millet) olarak kabul edilen Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutum ve davranışlarının değişerek isyancı ve ayrılıkçı tavır takınmalarının farklı nedenleri olmakla birlikte, başlıca nedenleri şöyle ifade edilebilir (Kundakçı, 2001: 28-39):

- Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı özgürlükçü ve milliyetçi akımlar.
- Emperyalist devletlerin bağımsız Ermenistan kurulmasına verdikleri destek.
- Avrupalı devletlerin ortaya çıkardığı şark meselesi.
- Osmanlı tebaası olan Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları.
- Ermeni kilisesinin örgütçü ve kışkırtıcı tavırları.
- Gerçek dışı algı ve propaganda faaliyetleri (Binark, 2005: 32).

Tüm bu ve benzeri gelişmeler ve etkiler, yüzyıllarca sadık millet olarak görülen ve diğer azınlıklara göre imtiyazlı davranılan – Öyle ki 1860 yılında Ermenilerin, Ermeni Meclis-i Umumiye adıyla bir meclis kurmalarına dahi izin verilmiştir (Boray, 2011: 226) – Ermenileri isyana sürüklemiştir.

2.2. Ermeni İsyanları

İsyan hareketlerinin öncesinde, Ermeniler arasında milliyetçiliği aşıl原因 ve devamını sağlayan başlıca unsur Ermeni Kilisesi olup, kilise asırlardan beri Ermeni Krallığı / Büyük Ermenistan idealini yaşatmıştır (Kocabaş, 1987: 24). Avrupalı güçlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşmek için Hristiyan azınlıklardan yararlanma arzuları, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımlarıyla da birleşerek, Ermeni Kilisesi tarafından da desteklenen Ermeni milliyetçiliğini teşvik etmiş; önceleri burjuva ve şehir kökenli olan ve elitist bir özellik taşıyan Ermeni milliyetçiliğinin, Ermeni toplumunun tüm katmanlarına yayılarak ayrılıkçı bir renge bürünmesini hızlandırmıştır (Halaçoğlu, 2002: 482).

Ermenilerin, Osmanlı egemenliğinde yaşamaya başladıkları 1515 yılından sonra, idare ile bazı uyumsuzlukları olmuştur. Bununla birlikte, ilk isyanları ise bir vergi isyanı olarak 1780 yılında Zeytun'da gerçekleşmiştir. Ermenilerin siyasi ve etnik temelli ilk isyan hareketi ise 1878 yılında yine Zeytun'da yaşanan hadiseler olup, Osmanlı arşivlerine göre; 200-300 kadar Ermeni eşkıya tarafından bir cami yakılmış, hükümet konağı tahrip edilmiş, civarda yer alan Müslüman köyleri basılarak öldürme, yaralama, yağma ve gasp faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü [DAGM], 2008: 3). Ancak, belirtmek gerekir ki literatürde genel olarak kabul edilen etnik nitelikteki kapsamlı isyan hareketi 1890 yılında yaşanan Erzurum isyanıdır. 1878 Zeytun isyanı ile 1890 Erzurum isyanı arasındaki önemli fark ise Zeytun olaylarının Ermeni eşkiyalarca gerçekleştirilmesi, Erzurum isyanının ise ahalinin de dahil olduğu

topyekûn bir isyan hareketi olmasıdır. Erzurum olayı, Hristiyan Kiliseleri ve Sanasaryan Mektebi'nde savaş aletleri imal edildiği ihbarının gerçek olmadığına anlaşılmasına rağmen, Ermeni ahalinin kilise civarında toplanarak Müslümanlara ait dükkânları yağmaladıkları ve asayişi sağlamak üzere gelen askerlere ateş açmaları sonucunda askerlerden şehit olan ve Ermenilerden ölenler olması biçiminde cereyan etmiştir (Başbakanlık DAGM, 2008: 27).

Ermenilerin ilk isyan hareketlerinden sonra özellikle Ermeni nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde sorunlar da artmıştır. Keza Ermeniler, 93 Harbi'nden sonra yoğun olarak silahlanmış ve kapsamlı bir mücadeleye girişmişlerdir. Tehcir kararına kadar geçen süreçte, münferit hadiselerin yanı sıra; Sason, Erzurum, Merzifon, Kayseri, Yozgat, Samsun, Van, Maraş, Adana, Tokat, Sivas, Muş ve Zeytun gibi pek çok yerde isyanlar çıkmıştır. Bu dönemde İstanbul'da bombalama eylemleri gerçekleştirilmiş ve hatta 1905 yılında Padişah II. Abdülhamid'e başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuştur.

3. İMPARATORLUĞUN VERGİ ÇIKMAZI VE ERMENİLER

İlk devletlerden, günümüz modern devletlerine kadar ki süreçte, gerek sistem gerekse yapı olarak devlet mekanizması önemli bir evrimden geçmiş, farklı biçim ve karakterler kazanmıştır (Saygılıoğlu ve Arı, 2002: 17). Yapısı ve misyonu çağın gereklerine göre değişiklik gösteren devlet mekanizması, gerek kamu hizmeti üretmek gerekse varlığının devamı için finansmana ihtiyaç duymuş ve çeşitli kaynaklardan kamusal finansmanı sağlamıştır. Farklı amaç ve biçimlerde tahsil edilmekle birlikte, devletlerin her dönem, özellikle de günümüzde en önemli finansman kaynakları arasında vergi ve benzeri gelirler yer almaktadır.

Bir gelir kaynağı ve egemenlik yansıması olarak vergiler, Osmanlı mali sisteminde önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayandığından dolayı, vergi yükü esas itibariyle zirai faaliyetler üzerinde oluşmuştur (Eğilmez, 2018: 94).

Osmanlı İmparatorluğu, siyasi ve idari yapısı açısından askeri esaslara dayandığından, kamu gelirlerinin toplanması, vergileme ve harcama yapılmasında sistem bunun üzerine kurulmuş (Mutluer vd., 2010: 51), miri arazileri ve tımar rejimi çerçevesinde şekillenmiştir. 1688 yılına kadar vergi gelirlerinin düzenli ve tam olarak tahsil edildiği görülmekle birlikte daha sonra sistem bozulmaya başlamıştır (Giray, 2013: 95). Sonraki süreçte ise tımar sisteminin yerine, vergi gelirlerinin tahsilinde iltizam yöntemine geçilmiştir.

İltizam yöntemi, vergi tahsilatını, en yüksek bedeli getireceğini taahhüt edene veren, bir anlamda vergilendirme yetkisinin paylaşıldığı bir sistemdir. Bu yöntemde, mültezim adı verilenler tarafından tahsilat gerçekleştirilmiş, mültezimlerin, halktan olması gerekenden fazla vergi almaları, vergi tahsilatında baskı ve şiddete başvurmaları gibi hadiseler ortaya çıkmıştır.

Gerek iltizam yönteminin uygulanması gerekse mali bunalım içindeki Osmanlı'nın vergileri olağanüstü şekilde artırması, vergi veren kesimlerin özellikle

de kırsal kesimde yaşayanların vergilere karşı tepki geliştirmelerine ve yer yer isyan etmelerine neden olmuştur. Ayrıca, vergi tahsilatında kolluk kuvvetlerinin kullanılması neticesinde zaman zaman istenmeyen durumların yaşanması da vergiye karşı tepkileri daha fazla artırmıştır. Bu duruma binaen, sistemde reform çabaları görülse de Osmanlı vergi sistemi modern bir yapıya kavuşamamıştır. Öyle ki Tanzimat Fermanı'ndan sonraki dönemde iltizam yönteminin kaldırılarak vergilerin doğrudan devlet görevlileri vasıtasıyla tahsili gündeme gelmiş, bu minvalde çeşitli girişimlerde bulunulmuş fakat tam olarak başarı sağlanamamış ve iltizam yönteminin tamamen ortadan kaldırılması 1925 yılında mümkün olabilmıştır (Özbek, 2009: 63).

Osmanlı tebaasından olan milletler hiçbir dönem asli unsur olan Türk ve Müslüman halktan ayrı tutulmamış ve adil bir yönetime tabi olmuşlardır. Ancak, devletin son dönemlerinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler ile bu hareketleri kullanan ve yönlendiren yabancı devletler, siyasi konuların yanı sıra mali konuları da her zaman gündeme getirmiş ve Osmanlı idaresine dayatmışlardır. Söz konusu dayatmalar, bozulan mali sistem ve vergi tahsil sisteminin neticesinde devletin borç düzeyi sürekli yükselmiş, ortaya çıkan olağanüstü finansman ihtiyacıyla vergi oranları ve vergi baskısı da artmıştır. Bu dönemde, büyük oranda yabancıların ve gayrimüslim tebaanın kontrolünde olan kent ekonomisi vergilendirilememiş, vergi yükü kırsal kesim üzerinde yoğunlaşmıştır (Kurtoğlu, 2017: 74). Aralarında Rum, Ermeni ve Yahudi tebaanın bulunduğu banker ve sarraflardan borçlanılmış ve hükümet mali olarak bunların üzerine gidememiştir.

Ermeni meselesi kuşkusuz emperyalist devletlerin müdahil olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm çabalarına rağmen isyanları önleyemediği ve devamında tehcir kararını almak zorunda kaldığı siyasi bir olaydır. Ancak, belirtmek gerekir ki siyasi ve etnik olayları tetikleyen, ekonomik ve mali olaylar bulunmaktadır. Dünya tarihi açısından önem arz eden; 1215 tarihli Magna Carta, 1789 Fransız Devrimi ve 1791 tarihli Amerikan Haklar Bildirgesi gibi çok sayıda siyasi ve hukuki gelişmenin temellerinde, vergileme ve vergisel tepkilere rastlanmaktadır. Benzer biçimde, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde de yaşanan siyasi ve hukuki gelişmeler ile isyan hareketlerinde, vergileme önemli yer tutmuştur. Bu açıdan, devlet egemenliğinin somut yansıması olan vergilendirme yetkisine yönelik olarak Ermenilerin gösterdiği tepki de otoriteye karşı başlayan isyan ve ayaklanmanın bir ögesini oluşturmaktadır.

Teoride vergi reddi ya da vergi grevi olarak ifade edilen durum, mükelleflerin çeşitli nedenlerle vergilere karşı tepki gösterip vergi ödememeleridir (Çaşkurlu ve Arslan, 2017: 215). Vergi reddi, bireysel olarak ortaya çıkabileceği gibi bir bölge ya da bir topluluk nezdinde de gerçekleşebilmektedir. İşte bu tarz kolektif vergi reddi halinde ortaya vergi isyanları çıkmaktadır. Celali İsyanları ve Patrona Halil İsyanı başta olmak üzere (Pur, 2015: 113-148), Osmanlı tarihinde vergi temelli çok sayıda isyan çıkmış, Ermeni meselesinin başlangıcından tehcire kadar ki süreçte de Ermeniler, siyasi ve etnik içerikli isyanlarını vergi reddi ile desteklemiştir.

4. ERMENİLERİN VERGİYE KARŞI TEPKİLERİ

İfade edildiği üzere Osmanlı vergi sisteminin bozulması, vergi tahsilatında kolluk kuvvetlerinin hatta düzenli ordu birliklerinin devreye sokulması tüm halk üzerine baskı yaratmış ve hoşnutsuzluğu artırmıştır (Özbek, 2009: 75). Hoşnutsuzluk Müslüman tebaada da görülmektedir. Örneğin ilginç bir şekilde, 1906 yılında Erzurum'da yaşanan vergi isyanında olduğu gibi Müslüman halk ile Ermeni ahali, vergilere karşı ortak gösteriler dahi düzenlemiştir (Aktan vd., 2003: 8).

Ermeni meselesini salt bir vergi isyanı olarak görmek elbette mümkün değildir. Ancak, devlet egemenliğine bir başkaldırı olarak vergi ödememe eğilimi, Ermeni meselesinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Gerek Ermenilerin taleplerinde ve isyan girişimlerinde gerekse yabancı devletlerin Osmanlı'ya Ermeni meselesine yönelik dayatmalarında, vergi konusu sürekli gündeme gelmiş, gündemde tutulmuştur.

4.1. Vergi Reddi Olarak 1780 Zeytun İsyanı

Halep Vilayeti'nin, Maraş Sancağı'na bağlı olan Zeytun Kazası, Ermeni meselesi açısından önem taşıyan bir yerdir. Zeytun Ermenileri, bölgenin verimsiz sarp kayalıklardan oluşan coğrafi yapısını ve ulaşım güçlüğüne öne sürerek defalarca ayaklanmış ve vergiye direnç göstermişlerdir. Öyle ki 1515 tarihinde Osmanlı hakimiyetine giren bölgede, Ermenilerin ilk yıllardan itibaren vergi vermemek için ayaklandıkları ifade edilmekle, 1545'te ilk ciddi ayaklanmayı yaptıklarını ileri sürülmekte, ancak belirtmek gerekir ki bu hususta ayrıntılı bilgiler ve kaynaklar verilmemektedir (Özalp: 130, Akt. Gökhan, 2014: 5).

Zeytunlu Ermeniler, vergi vermeme eğilimlerini, kendilerine IV. Murad tarafından verildiğini iddia ettikleri fakat 1884 yılında yandığı belirtilen bir fermana dayandırmışlardır. Söz konusu ferman ise şöyledir:

“Zeytun kasabası taşlık olup geniş arazisi bulunmadığından geçimlerini teminde güçlük çekmeleri, buğday, arpa ve bütün hububatın dışarıdan gelmesi gerektiği ortada olduğundan, büyük şehirlerde bulunan bütün tebaamdan Maraş sancağına tâbi Zeytun kasabasını ayrı tutarak ödeyecekleri haraç vergisinden muaf kıldım. Yalnız yıllık vergileri on beş bin kuruş olup, bu para da Ayasofya Camii'nin vakıf memuruna verilsin ki, kandillere zeytinyağı alınıp cami aydınlatılsın. On beş bin kuruş ta kendi kiliselerine versinler. Yine kandilleri ile ibadethaneleri aydınlık olsun. Gerek Ayasofya Camii'ne ve gerek kendilerinin kiliselerine vakıf sayılsınlar. Başka bir hükümdar müdahale etmesin. Lütüflarına nail olan Zeytun'da Osmanlı memurları kasaba içinde bulunmasın, hem de Osmanlı memurlarından birisi yolculukta kasabaya rastlarsa, o gezgin kasabada yatmayıp şehrin dışarısında yatsın. Şöyle ki vermiş olduğum imtiyaz ve bağımsızlığı hiçbir kimse bozmayıp

kendi kendilerini idare etsinler. Böyle bileler hükümdarlık mührüme itimad kılarlar” (Özalp: 129, Uras 1976: 488; Akt..Doğan, 2012: 64).

Böyle olmakla birlikte, fermanın sahte olduğu araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş, Osmanlı belgelerinde ve kayıtlarında bu fermanla ilgili hiçbir kanıt rastlanmamıştır (Gökhan, 2014: 3).

Zeytun Ermenileri, vergi temelli olan en büyük isyanlarını 1780’de çıkarmıştır. İsyanın çıkışı, Zeytun halkının vergilerini doğrudan Maraş’a vermeleri gerektiği hususunda 1780 yılında Ömer Paşa’nın talebi sonrasında olmuştur. İsyan, 1782 yılına kadar devam etmiş, yer yer olay vergiye karşı direnişten çıkarak civar yöredeki Müslüman halkın katline kadar gitmiştir. Devlet, isyanı bastırmak için bölgeye asker göndermiş fakat Zeytun’un arazi yapısı nedeniyle isyancılar her defasında kaçmış, Zeytun’un denetim altına alınması II. Abdülhamid’in buraya bir kışla yaptırması ve daimi askeri birlik yerleşirmesi ile gerçekleşmiştir (Gökhan, 2014: 5).

15.000 Kuruş vergiyi vermemekte direnen Zeytunlu eşkıyaya karşı, 1782’de bu defa Ali Paşa harekete geçmiş fakat çatışmada yenilerek geri çekilmiştir (Doğan, 2012: 65). Zeytun Ermenileri yıllarca tam anlamıyla denetim altına alınmamıştır. 1808 yılında ise Maraş Valisi Kalender Paşa Zeytun’u 9 ay kuşatmış ve isyancılara 6 kese vergi vermeyi kabul ettirmiştir (Gökhan, 2014: 7; Doğan, 2012: 65). Ancak, bu hadiseden 9 yıl sonra yeni bir isyan çıkmıştır. Gökhan (2014) sonraki süreci şöyle aktarmaktadır: 1817’de Kalender Paşa’ya merkezden gönderilen hükümde; Zeytun kocabaşlarından birkaçının 10 seneden beri eşkıyalık yaptıkları, devamlı isyan halinde oldukları, insanları öldürdükleri, gelip giden yolcuları soydukları ve vergileri vermedikleri belirtilmiş, Zeytun ahalisinin vermeleri gereken cizyede de hile yaptıklarını, bu vergiyi verecek 200 kişinin ismini yazdıklarını aslında 2.000 kişinin cizye vermesi gerektiği ve Kalender Paşa’nın Zeytun Ermenilerini yola getirmesi için görevlendirildiği bildirilmiştir (Gökhan, 2014: 8-9). Ancak alınan önlemlere rağmen Zeytun’da otorite tam anlamıyla sağlanamamıştır. İlerleyen süreçte Kalender Paşa ve Halep Valisi Hurşid Ahmed Paşa’ya emir verilerek Zeytun eşkıyasının dize getirilmesi istenmiş, 29 Temmuz 1819’da devletin kararlılığını gören Zeytun Ermenileri yapılan harekâtın şiddetinden korkarak ellerindeki silahları teslim etmek, fesatçıları ihbar etmek, cizye ve vergilerini zamanında ödemek şartlarıyla affedilmek için Ahmet Hurşid Paşa’ya başvurmuşlardır (Gökhan, 2014: 9).

Sonraki yıllarda da Zeytun Ermenileri defalarca vergi isyanları çıkarmış, söz konusu isyanlar daha sonra etnik isyanlarla birleşmiş ve siyasi bir kimlik kazanmıştır. Zeytun Ermenileri; 1829, 1831, 1835, 1842, 1895 yıllarında olmak üzere büyük isyanlar çıkarmışlar ve her seferinde de vergi ödemeyi reddetmişlerdir.

4.2. Vergi Reformu Çabaları

İmparatorluğun son dönemlerinde, reformist hareketler ile her ne kadar kolluk kuvvetlerinin vergi tahsilatındaki etkinliği azaltılmaya çalışılsa da vergi

tahsil sürecinin bir baskı unsuru olmasının önüne tam anlamıyla geçilememiştir. Berlin Antlaşması'ndan sonra, hassas bir konu haline gelen Ermeni meselesi, vergi tahsilatı sırasında bazı Ermenilerin öldüğüne dair iddialar ile daha da karmaşıklaşmış, söz konusu iddialar soruşturmaya konu edilmiş ve bazı yörelerde Ermeni ahali vergi tahsildarlarına yönelik direnişe geçmiştir (Özbek, 2009: 75-77). Yine ilgili dönemde vergi tahsilatı ile ilgili şikayetlerin İngiliz raporlarına yansıdığı ve dönemin Osmanlı yöneticilerine aksettirildiği görülmekte, özellikle 1878 sonrası süreçte Doğu vilayetlerinde ortaya çıkan toplumsal ve siyasal olayların önemli bir halkasının da vergi tahsili nedeniyle oluşan baskı olduğu bilinmektedir (Özbek, 2009: 75). Sonuçta, vergilendirme meşruiyetini kaybettiğçe, vergiye karşı kitlesel direniş ortaya çıkmış, ekonomik ve toplumsal sorunlar siyasal ve etnik bir sorunla birleşmiştir (Özbek, 2012: 795-796).

Tanzimat Fermanı'ndan sonra vergi alanındaki reformist gelişmeler tam başarıya ulaşmasa da vergilerin toplanması konusunda eşit muamele yapılmaya başlanmış ancak vergi baskılarından hoşnutsuz olan Ermeniler, bu uygulamalardan da (!) rahatsız olmuşlardır (Eyicil, 2000: 191). Ermeniler Osmanlı idaresini sürekli yabancı devletlere şikayet etmişlerdir. İngilizler, Ermenilerden aşırı vergi alındığını iddia etseler de aslında ekonomik durumları iyi olmasına rağmen Ermeniler her dönem vergiden muaf olmayı talep etmişler, vergi ödememe eğiliminde olmuşlar, bu bahanelerle Aghasse ve Hınçak Cemiyeti üyeleri ahaliyi sürekli isyana tahrik ve teşvik etmiştir (Eyicil, 2000: 191). Ayrılmış cemiyetler her zaman, bir direniş vasıtası olarak vergi vermemeyi öngörmüşlerdir.

Zararlı ve ayrılmış örgütlenmeler arasında en fazla bilinenlerden olan Ermeni Hınçak Cemiyeti 1887 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Cemiyet, Büyük Ermenistan kurma amacıyla kendisine Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri örgütleme misyonunu edinmiştir. 1890 Erzurum isyanı ve Kumkapı olayları ile 1895 Bab-ı Ali olaylarının yanı sıra çok sayıda bölücü faaliyetin ardında Hınçak Cemiyeti bulunmaktadır. Cemiyetin, 1887'de Ermenice olarak Londra'da basılan program ve teşkilât nizamnamesinde yer alan; Propaganda, Hükümete karşı isyanın temel sebepleri ile münasip zamanını halka anlatmak olacaktır. Tahrik ve tedhiş, halkın cesaretini artırmak için gereklidir. Hükümete karşı gösteri, vergileri ödememek, ıslahat istemek, aristokrat sınıfa karşı nefret yaratmak tahrikin başlıca yollarıdır... ibareleri ile açıkça görülmektedir ki Ermeni ahali vergi vermemeye teşvik edilmiştir (Tosun, 2004: 157). Diğer bir açıdan, vergi konusu her örgütlenmede ve her fırsatta bir direniş aracı yapılmıştır.

4.3. Diplomatik Baskılar

Ermenilerin vergilerle ilgili çıkardığı sorunlar yabancı devletler ile yapılan görüşmelere de yansımış, soruna müdahil olan devletler her fırsatta vergileri gündeme getirmişlerdir. Şöyle ki Ermeni Meselesinin Geçirmiş Olduğu Safahat-ı Siyasiyyeye Dair Tarihçe (1877-1914) adlı eserinde Münir Süreyya Bey'in aktardığına göre; Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında imzalanan mukavele hükümleri uyarınca, padişahın yapmak zorunda olduğu (içinde vergi sorununun da bulunduğu) ıslahatlarla ilgili önlemlerin ivedi olarak

alınması gerektiğine yönelik olarak İstanbul İngiltere Sefiri Layard tarafından Hükümete 19 Ağustos 1878 tarih ve 68 numaralı nota verilmiştir. Sonraki süreçte, İstanbul'da ikâmet eden büyük devletler (Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya) sefirlerinin verdiği 11 Haziran 1880 tarihli notaya binaen Hariciye Nazırı Abidin Paşa alınan ıslahat kararlarını bir nota ile izah etmiş ve halkın rahatlamasını için vergi tahsili ve aşar konusunun yeni bir şekilde konulması amacıyla çeşitli denemeler yapıldığını bildirmiştir (Başbakanlık DAGM, 2001: 28-32). Söz konusu ülkeler, büyükelçileri aracılığıyla Ermeniler ile ilgili baskılarını diplomatik olarak ilerleyen dönemde de sürdürmüşlerdir.

Yine aynı eserde Münir Süreyya Bey; Rus büyükelçi Mösyö Dö Giers'in ilettiği isteklerden birisi olarak okulları yararına mezhepdaşlarından vergi almak için gayrimüslim cemaatlere hak tanınmasını istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine, Hariciye Nezareti'nden büyük devletler nezdindeki sefirlerimize çekilen 14 Ocak 1914 tarih ve 41217/7 numaralı cevabi telgrafta, iki teftiş dairesine ayrılmış olan Doğu Anadolu'da görevlendirilmesine karar verilen yabancı müfettişlerin gerek atanmaları gerekse yetkilerinin belirlenmesi hakkında üç nokta dışında anlaşma sağlandığı bildirilmiştir. Söz konusu üç noktadan birisi olan gayrimüslim cemaatlara vergi koyma ve toplama yetkisine ilişkin olarak ise; gayrimüslim cemaatlara vergi koyma hakkı tanınmanın mümkün olmadığı, çünkü bu hakkın egemen olan güce ait olduğu ancak bu cemaatlerin yine eskisi gibi okulları yararına yardım toplayabilecekleri ifade edilmiştir (Başbakanlık DAGM, 2001: 111-112).

Günümüzde Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde en sorunlu alanlardan birisini vergi entegrasyonu oluşturmaktadır. Nitekim, devletler vergi gibi özel ve güçlü bir egemenlik hakkından vazgeçmek istememektedir. Ne var ki Ermeni ve diğer azınlık cemaatlerine yönelik meselede, Avrupalı devletler, Osmanlı idaresinden egemenlik hakkını paylaşmasını isteyecek kadar ileri gitmişlerdir.

4.4. 1909 Adana Olayları Öncesi Vergi Kışkırtması

Ermeniler arasında uzun süren silahlı ve Türklük aleyhtarı propagandaların yer aldığı hazırlık ve tahrik dönemi sonucunda, Mösyö Muşeg'in emir ve kışkırtmalarıyla 14 Nisan 1909 tarihinde Adana olayları başlamıştır (Hatipoğlu, 2014:1). Adana olayları, 200'den fazla Müslüman'ın hayatını kaybettiği ve olayların çevre bölgelere de yayıldığı, kapsamlı isyan hareketlerinden birisidir.

Hatipoğlu (2014)'te belirtildiği üzere; Ermeniler arasında nüfuzlu bir kimse olan Muşeg Efendi, Adana ve Cebel-i Bereket havalisini dolaşıp, "Ermeniler hakkında bir felaket hazırlandığını" söyleyerek Ermenileri hazırlık yapmaya davet etmiştir. Ayrıca Ermeni cemaatine silahlanmalarını telkin etmiş, hatta "bir ceketi olan onu satıp silah almalıdır", "vergi vermeyiniz", "toprak alınız" şeklinde nasihat vermiştir. Böylece olaydan önce Çukurova'daki tüm Ermeniler silahlanmış ve düzenli olarak silahlı bir Ermeni fedai çetesi hazırlanmıştır. Bütün bunların yanı sıra Adana idaresinin gevşekliğinden de faydalanan Muşeg, Ermenileri açıktan açığa isyana davet ederken, her fırsatta Ermeni ahaliyi vergi vermemeye çağırmış ve Ermeniler adına bir konsolos tavrı takınarak halk arasında tahriklerde

bulunmuştur (Hatipoğlu, 2014: 9-10). Dikkat edileceği üzere bu hadisede de Ermeni ahaliye vergi vermeme ve direnme konusunda kışkırtma yapılmıştır. Hatta, Cebel-i Bereket Sancağı eski Mutasarrıfı Mehmed Asaf Bey'in, Sadaret makamına sunduğu ve incelenmek üzere Adana'daki Heyet-i Tahkikiye'ye havale edilen arzuhalinde; olaylardan önce silahlanma, üniformalı fedai alayları teşkil etme, vergi ve aşar toplanmasını engelleme gibi durumları belirtilmiştir. Görüldüğü üzere, isyancı Ermeniler, kendileri vergi vermedikleri gibi vergi tahsilatını da engellemişlerdir (Başbakanlık DAGM, 2010b: 195).

Adana olayları sırasında ve sonrasında Ermeni Patrikhanesi de çeşitli iddialarda bulunmuş, olaylardan zarar görenlere herhangi bir yardım yapılmadığını ve onlardan en ağır şekilde vergi toplanmaya çalışıldığını öne sürmüştür (Kırlangıç, 2017: 20; Başbakanlık DAGM, 2010a: 191-192).

5. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan çok sayıda milletten birisi de Ermeniler olmuştur. Ermenileri diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise Müslüman tebaa ile daha yoğun olarak iç içe yaşamış olmaları ve Osmanlı nezdinde sadık millet olarak görülmeleridir. Ne var ki İmparatorluk dağılırken çeşitli neden ve kışkırtmalarla Ermeniler de isyan etmiştir. 1780 yılında başlayan ve bir vergi isyanı olan ilk olaylardan, 1915 yılındaki tehcir uygulamasına kadar üzücü ve acı hadiseler tarihte yerini almış, yıllardır süregelen bir iftira kampanyasına dönüşmüştür.

Ermeni meselesi tarihçiler tarafından kapsamlı olarak incelenmiştir. Tarihi olayların bir sebep ve sonuç silsilesinde gerçekleştiğinden hareketle; gerek dünya gerekse Türk tarihinde, siyasi, etnik ve hukuki pek çok olayın ortaya çıkmasında, gelişiminde ve sonuçlarında, vergilendirme yetkisi ve bu yetkiden kaynaklanan sorun ve nedenler görülmüştür. Ermeni meselesinde de Ermeni tebaanın vergiye karşı gösterdikleri direnç ve örgütlü olarak vergi ödememe eğilimleri, meselenin önemli bir ögesini oluşturmaktadır. Keza isyanlarda, isyan öncesi propaganda ve hazırlıklarda ve de uluslararası baskılarda, vergiler her daim meselenin paydasında yer almıştır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. C., DİLEYİCİ, D., SARAÇ, Ö. (2003). "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1): 1-25.
- BEHAR, C. (1996). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927), Devlet İstatistik Enstitüsü. Tarihi İstatistikler Dizisi, C.2, Ankara.
- BİNARK, İ. (2005). Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara.
- BORAY, F. E. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İsyanlar, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

- ÇAŞKURLU, E., ARSLAN, C. B. (2017). Kamu Maliyesine Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÇELİK, Y. (2015). “Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla Ermeni Meselesi'nin Uluslararası Bir Sorun Haline Gelmesi”, (Erişim tarihi: 10.02.2019), <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/ayestefanos-ve-berlin-antlasmalariyla-ermeni-meselesinin-uluslararasi-bir-sorun-haline-gelmesi/>.
- DOĞAN, O. (2012). “Zeytun (Süleymanlı) Ermenileri Tarafından Şehit Edilen Osmanlı Askerleri (Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre)”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2): 61-98.
- EĞİLMEZ, M. (2018). Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (Münir Süreyya Bey) 1877-1914. (2001). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- EYİCİL, A. (2000). “1895 Maraş ve Zeytun İsyanı”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 11: 157-210.
- GİRAY, F. (2013). Maliye Tarihi, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- GÖKHAN, İ. (2014). “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Zeytun Ermenilerinin Eşkyaçılık Faaliyetleri (1780-1850)”, Yeni Türkiye, 62: 1958-1968.
- HALAÇOĞLU, Y. (2002). “Ermeni Tehciri ve Gerçekler”, Türkler, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 482-502.
- HATİPOĞLU, S. (2014). “Doğu Sorunu Kapsamında Adana Ermeni Olayları”, Yeni Türkiye, 62: 2022-2038.
- KIRLANGIÇ, O. (2017). “Adana İğtişâsı Sırasında Ermeni-Türk Propaganda Savaşları”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 7 (2/1): 11-27.
- KOCABAŞ, S. (1987). Ermeni Meselesi Nedir Ne Değildir?, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KUNDAKÇI, H. (2001). Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, 2. Baskı, Türkiye Gaziler Vakfı Yayınları, Ankara.
- KURTOĞLU, R. (2017). Türkiye Ekonomisi (1838-2010) Mali Bağımlılık, Büyüme Krizler ve Siyasi Sonuçları, Destek Yayınları, İstanbul.
- MUTLUER, K., ÖNER, E., KESİK, A. (2010). Kamu Maliyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (2012). Yakın Tarihin Gerçekleri, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları (1878 – 1895)-I (2008). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları-I (2010a). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları-II (2010b). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÖZALP, Y. (Tarihsiz). Millet-i Sadıka Patırtısı ve Maraş (Kahramanmaraş'ta Ermeniler), İstanbul.
- ÖZBEK, N. (2012). "The Politics Of Taxation And The 'Armenian Question' During The Late Ottoman Empire, 1876–1908", *Comparative Studies in Society and History*, 54 (4): 770-797.
- ÖZBEK, N. (2009). "Anadolu Islahatı, Ermeni Sorunu ve Vergi Tahsildarlığı, 1895-1908", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 9: 59-85.
- ÖZÇELİK, İ. (2001). Ermeni İddiaları ve Gerçekler, TürkAr Araştırma Dizisi, Ankara.
- PUR, H. P. (2015). Osmanlı'da Vergi İsyanları, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- SAYGILIOĞLU, N., ARI, S. (2002). Etkin Devlet - Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, R. (2004). "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14: 144-163.
- URAS, E. (1976). Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul.